

КОМПЛЕКСНЕ БАНКІВСЬКЕ СТРАХУВАННЯ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА ПОЧАТОК ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

УДК 368.81

Фурман В.М.

Ректор

*Київського інституту банківської справи,
доктор економічних наук*

Анотація: У статті висвітлено особливості комплексного страхування банками своїх ризиків. Проаналізовано основні види, умови такого страхування та процес їхньої організації.

Ключові слова: банки, банківські операції, комплексне банківське страхування, сюрвей.

Аннотація: В статті освіщені особливості комплексного страхування банками своїх ризиків. Проаналізовано основні види, умови такого страхування і процес їх організації.

Ключевые слова: банки, банковские операции, комплексное банковское страхование, сюрвей.

Abstract. The particularities of banks' complex insurance of their risks are considered in this article. The basic types, the forms of such insurance and the process of their organization are analyzed here.

Keywords: bank, banking, integrated bancassurance, survey.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українські банки воліють страхувати в основному майнові ризики: будівлі, автомобілі, банкомати, грошову масу та інші товарно-матеріальні цінності. У той же час шахрайство як із боку клієнтів, так і з боку персоналу може спричинити куди більш серйозні наслідки для банків. Слідуючи міжнародній практиці, вітчизняні банки поступово починають проявляти інтерес до комплексного банківського страхування (відоме як «страхування за полісом В.В.В. (Bankers Blanket Bond)», яке розроблено Американською асоціацією гарантів для банків

США і широко застосовується в усьому світі).

Крім того, активне впровадження інформаційних технологій у банківській сфері призводить до виникнення цілком нової сфери ризиків, здатних спричинити негативний вплив на процес економічної діяльності банків. На жаль, розвиток глобальних систем автоматизації різноманітних операцій, електронного зв'язку, дистанційного доступу до конфіденційних даних призвів і до «інтелектуалізації» злочинності та шахрайства.

Головним чином, подібні проблеми актуальні для сучасного банку та фінансових інститутів загалом, діяльність яких у силу власної специфіки пов'язана з великою концентрацією грошових ресурсів, фінансових послуг та інструментів з різноманітним ступенем захисту і ліквідності. Цим обумовлена привабливість і певною мірою, відкритість фінансових інститутів для кримінальних вторгнень.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Питаннями дослідження управління банківськими ризиками науковці та практики приділяють достатньо уваги. Практично у кожній монографії чи навчальному посібнику по банківським операціям можна найти розділ, присвячений цьому питанню. Але проблеми комплексного страхування банківських ризиків практично у таких працях не досліджується.

Цей напрямок роботи серед науковців і практиків, страховиків і банкірів в Україні недостатньо вивчений. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що попит на цей продукт з точки зору реального страхування

банківських ризиків (у багатьох випадках є фіктивне страхування) був відсутній до останнього часу. Для прикладу, на Заході використання комплексного банківського страхування вважається престижним, а в деяких випадках і обов'язковим. Наприклад, комплексне банківське страхування згідно з вимогою Федеральної корпорації зі страхування депозитів (FDIC) є обов'язковим для всіх банків, що працюють на території США із вкладами фізичних осіб.

Але ця тема починає цікавити банкірів, страховиків, багатьох молодих науковців і треба зазначити, що останнім часом у багатьох журналах, газетах, та наукових конференціях це питання піднімається та обговорюється (зокрема, О.В. Сергієнков та О.В. Меленьтьєва, Р.М. Мамчур, А. Румянцев, Д. Шапошніков та інші), а страхові компанії поступово запроваджують цей вид страхування у життя.

У цілому, за нашими оцінками, на сьогоднішній день за програмою ВВВ застраховано близько десяти вітчизняних банків зі штатом працюючих більш 180 осіб. В основному це дочірні підприємства західних банків, на які або поширюється програма материнської компанії, або материнська змушує дочірню компанію в Україні набувати програму самостійно. Ще приблизно десять українських банків щороку висловлюють зацікавленість у покупці такої програми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує світова практика, при здійсненні розкрадань у банківській сфері зазвичай використовується механізм депозитних, кредитних і розрахунково-платіжних банківських операцій, підриваючи тим самим основи функціонування фінансової установи (табл. 1). При цьому, злочинні дії під час реалізації розрахунково-платіжних операцій мають найвищу питому вагу в структурі банківської злочинності і характеризуються дуже високим рівнем матеріального збитку, що наноситься банківським установам.

Постійний розвиток електронних технологій унеможливує цілковитий захист банківської системи шляхом застосування комп'ютерної техніки. Практикою багатьох світових фінансових компаній доведено, що забезпечення виживання та стійкого розвитку неможливо здійснити в рамках традиційних методів через неможливість уникнення ризиків шахрайства та інших банківських ризиків.

Інша справа - фінансові інструменти, го-

ловним з яких є страхування, що дозволяє зменшити до мінімуму банківські ризики, переводячи позапланові за терміном та розміром витрати на покриття можливих збитків, в розряд планових та доступних страхових платежів.

Відтак, залучення додаткових інструментів захисту майнових інтересів банку та його вкладників є об'єктивною необхідністю. За даними дослідження, проведеного в 2010 році Базельським комітетом з Банківського нагляду, розмір збитків від кримінальних впливів і шахрайства охоплює до 30-35 % загальних втрат у сфері операційного ризику.

У зв'язку з цим провідні страхові компанії світу розробили та запроваджують комплексні програми страхування банківських ризиків.

Комплексне страхування банківських ризиків відповідно до світової практики та методології перестраховального ринку Ллойду надає захист від наступних ризиків банку:

- 1) страхування кримінальних ризиків банку;
- 2) страхування від комп'ютерних та електронних злочинів;
- 3) страхування професійної невідповідальності.

Додатково у страхове покриття можуть бути включені звичайні для будь-якої установи ризики так звані «вогневі» ризики (включаючи пожежу, повінь, крадіжку, затоплення водопровідною водою, падіння на споруди літаків тощо) та витрати на юридичні послуги при настанні страхових випадків.

Проаналізуємо докладніше зазначені основні умови страхування ВВВ і процес їхньої організації.

1. Страхування кримінальних ризиків банку

Комплексне страхування кримінальних ризиків фінансових інститутів є основою страхування банку від злочинних дій. Цей вид страхування захищає від крадіжок зі зломом, підробки документів і ряду подібних злочинів, що здійснюються третіми особами. Разом з тим, комплексне страхування ризиків банку надає страхове покриття від злодіянь, що вчинюються штатними співробітниками. Зазначені ризики є дуже розповсюдженими, адже згідно зі статистикою, якщо банківська установа стає жертвою злочину, то в 70-80 % випадків протиправні дії реалізуються за участю власного персоналу.

Страховання кримінальних ризиків фінансових інститутів рекомендовано купувати разом із супутнім полісом страхування від комп'ютерних злочинів, що захищає від збитків, що настали через проникнення третіх осіб у електронні системи банку.

При цьому важливо відмітити, що стра-

хування кримінальних ризиків фінансових інститутів не повинно розглядатись як стандартний страховий продукт - поліс може і повинен відбивати реальну необхідність захисту від певного ризику кожного конкретного клієнта.

Об'єктами страхування є:

- ▶ нелояльність персоналу;

Таблиця 1

Основні способи здійснення злочинів у банківській сфері за видами банківських операцій

Вид операцій	Основні способи здійснення злочинів	Інструменти	Суб'єкти злочинів
Розрахункові операції	✓ фальсифікація документів; ✓ розкрадання документів; ✓ неправомірне втручання в роботу комп'ютерної банківської мережі та електронної системи банківських розрахунків	✓ розрахунково-платіжні банківські документи (чеки, векселі); ✓ пластикові картки; ✓ комп'ютерні віруси; ✓ злочинні комп'ютерні команди	✓ співробітники банку; ✓ треті особи
Депозитні операції	✓ розкрадання шляхом неправомірного втручання в комп'ютерну систему банку; ✓ підробка, фальсифікація документів	✓ депозитні сертифікати; ✓ комп'ютерні віруси; ✓ злочинні комп'ютерні команди	✓ персонал банку
Кредитні операції	✓ нелегальне отримання кредитних ресурсів; ✓ невиплата відсотків за кредитом; ✓ навмисне неповернення кредиту	✓ надання позичальником підроблених документів про кредитоспроможність; ✓ фальсифікація надання застави під кредит; ✓ навмисне банкрутство	✓ персонал банку у змові з третіми особами; ✓ треті особи

- ▶ цінне майно у приміщеннях страховальника;
- ▶ транспортування цінного майна;
- ▶ підробні чеки, цінні папери, фальшива валюта;
- ▶ приміщення банку та обладнання, що знаходиться в них;
- ▶ юридичні та судові витрати.

У рамках зазначеної програми страхування банку може бути застраховано як окрема юридична особа, включаючи філії та представництва, так і холдинг, група компаній, пов'язаних між собою організаційними, інформаційними та технологічними зв'язками.

Головні переваги в цьому випадку:

- ▶ забезпечення цілісного страхового покриття без розривів по всьому бізнесу;
- ▶ значна економія в вартості страхування, оскільки в даному випадку поліс коштуватиме дешевше, ніж якби він купувався на кожну окрему компанію.

Окрім страхового покриття на основі стандартних умов лондонських страховиків, по бажанню клієнта та взаємному узгодженню, часом навіть без збільшення премії, в поліс можуть бути включені додаткові ризики, наприклад:

- ▶ страхування майна, що зберігається у персональному сховищі клієнта;
- ▶ страхування від збитків у результаті невиконання доручень клієнта на призупинення / відміну платежу;
- ▶ страхування від збитків від виконання підроблених інструкцій на проведення електронних переказів;
- ▶ страхування банкоматів;
- ▶ страхування касових листів;
- ▶ страхування від підробки в цілому будь-яких письмових, факсимільних або телекських інструкцій, що застосовуються Банком у своєму документообігу.

Пропонована програма комплексного страхування є дуже гнучкою і дозволяє скласти поліс відповідно до усіх індивідуальних вимог клієнта.

2. Страхування від електронних і комп'ютерних злочинів

Поліс страхування від комп'ютерних злочинів розроблений для забезпечення захисту від постійно зростаючого ризику несанкціонованого доступу до автоматизованих систем компаній, які застосовуються для обслуговування клієнтів. Він слугує виключно доповненням до полісу комплексного страхування кримінальних ризиків фінансових інститутів і не видається без нього.

Об'єктами страхування є комп'ютерні системи банку; діяльність сервісної (процесінгової) компанії; комп'ютерні команди; електронні дані та носії; комп'ютерні віруси; електронний зв'язок; електронні перекази; цінні папери на електронних носіях; підробка факсимільних повідомлень; переказ коштів по телефонним інструкціям (табл. 2).

Слід звернути увагу на той факт, що останнім часом втрати банківських установ від класичних грабіжників є набагато меншими ніж збитки від «кіберзлочинності». Шахрайство в комп'ютерній мережі банку та Інтернет є найрозповсюдженішими видами злочинів у банківській сфері. За даними дослідницької компанії Datamonitor, у 2010 році світовий економічний збиток від атак хакерів — фактичних і прихованих, а також від наслідків розповсюдження вірусів перевищив \$ 132 млрд, тоді як у 2002 році цей збиток склав \$48,5 млрд.

Тому, з метою скорочення втрат банківських установ від вказаних злочинів страховими організаціями розроблено такі комплексні страхові продукти, як страхування від комп'ютерних злочинів (Computer Crime Insurance — CCI) і страхування від хакерських атак (Hacker Insurance — HI). Основним призначенням даних продуктів є покриття збитків банку і його клієнтів у результаті несанкціонованих проникнень у комп'ютерні і телекомунікаційні системи кредитної організації, введення сфальсифікованих даних або команд, знищення інформації вірусами чи шляхом фізичного пошкодження носіїв даних.

Необхідно зазначити, що в світовій практиці ризики комп'ютерних злочинів і хакерських атак у більшості випадків приймаються на страхування тільки в додаток до основного полісу ВВВ.

Особливістю CCI та HI є те, що при настанні страхового випадку страховою компанією відшкодовуються не тільки збитки, заподіяні банку, але й шкода, заподіяна третім особам, зокрема клієнтам банку.

3. Страхування професійної відповідальності

Даний поліс забезпечує відшкодування усіх збитків банку внаслідок подання позовів з боку третіх осіб, що зазнали фінансових втрат у результаті халатних дій, помилок та упущень співробітників банку, в тому числі керівного складу, в про-

Об'єкти страхування від електронних і комп'ютерних злочинів

Об'єкт страхування	Характеристика страхового покриття
Комп'ютерні системи банку	Страхування банку від несанкціонованого введення електронних даних безпосередньо в його комп'ютерні системи з метою шахрайства, системи сервісної (процесингової) компанії або систему електронного зв'язку з клієнтами. Покриваються також збитки від несанкціонованого внесення змін або псування електронних даних, що зберігаються або використовуються в будь-якій із зазначених систем, або під час передачі таких даних по системах електронного зв'язку, в тому числі супутникового, в комп'ютерну систему Банку або сервісної (процесингової) компанії
Діяльність сервісної (процесингової) компанії	Страхування юридичної відповідальності Банку перед клієнтами за діяльність його сервісної компанії у випадку прямого несанкціонованого введення в комп'ютерну систему клієнта електронних даних, а також псування електронних даних, що зберігаються або використовуються в будь-якій із зазначених систем. Покривається також відповідальність у результаті передачі даних по системах електронного зв'язку, в тому числі супутникового, з комп'ютерної системи сервісної компанії в комп'ютерну систему клієнта з метою шахрайства
Електронні дані та носії	Страхування електронних даних і їх носіїв від пошкодження та знищення в результаті свідомих дій, а також крадіжки чи пограбування.
Комп'ютерні віруси	Страхування електронних даних, що знаходяться в комп'ютерній системі банку або комп'ютерній системі сервісної (процесингової) компанії від псування комп'ютерним вірусом
Електронний зв'язок	Покриваються збитки банку, понесені в результаті здійснення операцій по переказу, сплаті, поставці певних засобів, відкритого кредиту, будь-якої іншої виплати на основі шахрайського доручення на здійснення таких операцій, отриманого по системі електронного зв'язку (наприклад, SWIFT) або через ідентифікований телексний або інший зв'язок
Електронні перекази	Страховики компенсують збитки по юридичній відповідальності банку, якщо його клієнт, автоматизована клірингова організація або інша фінансова організація (контрагент) здійснили будь-яку виплату або переказ коштів, відкриття кредиту, оплату рахунку на основі отримання нібито від банку підробленого доручення або шахрайським чином зміненого доручення або підтвердження на здійснення таких операцій, яке було передане по системі електронного зв'язку чи через ідентифікований телекський або інший зв'язок
Цінні папери на електронних носіях	Страхування юридичної відповідальності банку по операціях з цінними паперами на електронних носіях, що здійснюються на основі доручень, отриманих по системі електронного зв'язку чи через ідентифікований телекський або інший зв'язок

Підробка факсимільних повідомлень	Страховання збитків у результаті переказу, поставки, оплати певних коштів, відкриття кредиту, інших виплат на основі отриманого підробленого доручення або такого, що містить підроблений підпис, факсимільного доручення
Переказ коштів по телефонним інструкціям	Відшкодовуються збитки, яких зазнав страхувальник унаслідок переказу грошових коштів на основі шахрайських телефонних інструкцій

цесі виконання ними своїх професійних обов'язків.

Покриваються як присуджені судом суми позову та витрат позивача, так і підтверджені витрати банку зі свого юридичного захисту. При цьому страховик повинен підтвердити необхідність таких витрат у письмовому вигляді.

Поліс покриває так звані «позови третіх осіб, попередньо висунуті проти банку» протягом періоду дії полісу. Позов третьої особи вважається поданим, коли фінансовий інститут:

а) отримує письмову вимогу компенсувати збитки, що покриваються по полісу, включно з витратами на обслуговування позову та участь у арбітражному процесі;

б) дізнається про намір певної особи подати проти нього подібний позов;

в) дізнається про будь-який факт, обставину або подію, яка може обґрунтовано послугувати причиною для подання подібної претензії в будь-який час у майбутньому.

З покриття в межах полісу виключається відповідальність по договорам і контрактам, що укладені фінансовим інститутом; відповідальність за завдання шкоди життю, здоров'ю або майну третіх осіб; відповідальність пов'язана з умисним порушенням будь-якого закону, постанови або інструкції, що відносяться до діяльності страхувальника; відповідальність, що покривається по інших полісах у межах пропонованої програми страхування.

Тепер детальніше розглянемо порядок оформлення договору ВВВ.

Заява на страхування є вичерпним документом, що дає змогу страховику здійснити оцінку ризику при комплексному страхуванні банку. Дана заява має на меті визначення усіх аспектів необхідного страхового покриття та факторів ризику, а також спрощення процесу перестраховання ризиків. Перестраховання у найпотужніших світових перестрахових товариствах є обов'язковою умовою забезпечення якісного страхового захисту

подібних «значних» ризиків, завдяки їх розміщенню у глобалізованих страхових портфелях.

До заяви обов'язково повинна бути додана остання (а також річна) фінансова звітність Банку, а також висновок аудиторської компанії за результатами останньої перевірки.

Найважливіший елемент в процесі укладення договору ВВВ є попередня страхова експертиза — сюрвей (survey). Рішення про необхідність проведення сюрвею приймається виходячи з інформації, що міститься у заяві. Базуючись на повноті наданої інформації робиться висновок про необхідний обсяг сюрвею і обирається сюрвейерська компанія.

Сюрвей здійснюється спеціалізованою сюрвейерською або консалтинговою компанією. Результатом сюрвею є сюрвейерський звіт, що має надати експертну оцінку та досить вичерпний опис:

- ▶ загальної інформації про страхувальника;

- ▶ напрямків його діяльності та пропонованих видів послуг;

- ▶ загальної організаційної структури банку та його корпоративного менеджменту;

- ▶ системи посадових інструкцій;

- ▶ кадрової політики (прийняття на роботу співробітників, звільнення; заохочення, заробітна платня);

- ▶ організації роботи існуючих відділів банку (зокрема, клієнтського, кредитного, поточних операцій тощо);

- ▶ порядку ініціювання, підтвердження, адресації, виконання і контролю виконання різноманітних операцій у рамках відділів, системи документообігу;

- ▶ процедур розділення обов'язків і внутрішнього контролю в кожному відділі;

- ▶ використовуваних комп'ютерних та інших інформаційних систем (типи й характеристики обладнання, програмного забезпечення, контролю доступу);

- ▶ застосовуваних технологій безпеки при здійсненні операцій;

► фізичної безпеки банку (обмеження доступу на територію, охорона, сигналізації, різноманітних засобів захисту, характеристик процедур зберігання та перевезення цінностей);

► параметрів, на які сюрвейер вважає тиме за необхідне звернути увагу при огляді виходячи з отримуваних результатів.

У випадку настання збитків, що підпадають під дане страхове покриття, банк має терміново повідомити страховика про це та подати інформацію, що описує характер події, а також прогнозований розмір збитку, наслідки та винних осіб.

Страховик призначає «аварійного комісара» (спеціаліста з урегулювання страхових збитків), який у найкоротший термін прибуває для вивчення обставин збитку, контролю за ходом розслідування, а також оцінки розмірів збитку.

Також страховик оперативно інформує про всі обставини події перестраховиків, які можуть долучитись до розслідування страхового випадку.

Слід зазначити, що комплексне страхування банків на практиці не розглядається як стандартний страховий продукт. Його умови можуть і повинні відбивати індивідуальні особливості та потреби кожного конкретного клієнта. Саме в такому сенсі, відповідно до результатів переговорів, Андерайтерами для банку встановлюється певна страхова премія.

Розмір страхового платежу, страхова премія визначається після комплексного аналізу всіх можливих банківських ризиків представниками української страхової компанії, представників сюрвеєра та за участю перестраховальної компанії. Страховий платіж за ВВВ може знаходитись у

межах 2,5-5 % від суми страхового покриття, яка у свою чергу, може досягати кількох сотень мільйонів доларів. Наприклад, Альфа-Банк (Україна) уклав договір ВВВ із сумою покриття, рівної \$ 80 млн. Такі істотні витрати на страхування може дозволити собі далеко не кожен банк. А ALLIANZ Казахстан і АТФ банк уклали комплексний договір страхування банківських ризиків з страховим покриттям в розмірі більше 2,2 млрд. тенге.

З метою мінімізації витрат банку на страхування, він може за рахунок збільшення франшизи зменшити страховий платіж, таким чином захистивши себе від настання катастрофічних ризиків, які можуть призвести до банкрутства банку.

Висновки проведеного дослідження. Перспективи комплексного страхування банківських ризиків українських банків значні. Успішність і швидкість реалізації таких масштабних страхових проєктів напряму залежить від процесів євроінтеграції України, вимог з боку контролюючих органів або ж від зарубіжних банків-партнерів, акціонерів тощо. Банкам досить важливо підібрати співвідношення досить надійної страхової організації та відпрацьованого комплексу умов страхування. Оскільки від компанії та умов страхування буде залежати і вартість страхового полісу, і надійність такої операції.

Враховуючи швидкі темпи розвитку банківської системи України та її інтеграції у міжнародну банківську систему, де, як показують наші дослідження, наявність полісу ВВВ є звичайною необхідністю, можна спрогнозувати у недалекому майбутньому значний попит українських банків на комплексне страхування банківських ризиків. І страховикам потрібно однозначно бути готовими до цього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котловський В.С., Неізнана О.В. Банківські операції: навчальний посібник. — К.: Кондор, 2011. — 498.
2. Банківська діяльність: Навчальний посібник. З.Б. Живко, О.П. Просович, М.І. Копитко та ін.; за редакцією З.Б. Живко. — К.: Алерта, 2012. — 248 с.
3. Капилук О.І., Музичка О.М. Банківські операції. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 536 с.
4. Ефективність управління банком / В.П.Матвієнко, К.Л.Малка, О.В. Пасхалова та ін.; за ред. проф. В.П. Матвієнко. — К.: Наук. думка, 2008. — 416 с.
5. Сергієнкова О.В., Мелентьева О.В. Проблеми та перспективи розвитку страхування банківських ризиків в Україні. Режим доступу: <http://конференція.com.ua./pages/view/508>
6. Мамчур Р.М. Перспективи розвитку страхування кредитних ризиків в Україні // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2012. — Вип. 177. — ц. 4. — С. 25-30.
7. Румянцев А. Перспективи розвитку банківського страхування // Банкір. — № 1(31). — 2010. — С. 20.
8. Шапошников Д. Специфические аспекты страхования банковских рисков в кризисный период // ПЛАС. — № 1(153). — 2012. — С. 32-35.
9. Российские банки пока не испытывают потребности страховать риски интернет-банкинга // <http://news.finance.ua/ru//1/2004/08/25/52942>